

NOTO'LIQ OILALARDAGI BOLALARNI PEDAGOGIK QO'LLAB- QUVVATLASH METODOLOGIYASINING SAMARADORLIGI

Muratova Nozima Habibullaevna,
Oila va xotin-qizlar ilmiy tadqiqot instituti
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.039>

Annotatsiya. Maqolada noto'liq oilada voyaga etayotgan farzandning psixologik holatini pedagogic metodlar yordamida rivojlantirish, ijtimoiy muhitga kirishishda duch keladigan muammolar xususida so'z yuritilgan. Shuningdek, ota-onasi ajrashgan bolalarning ta'lim muassasasidagi ishtiroki tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Noto'liq oila, ta'lim muassasasi, pedagogik-psixologik metodlar, zamonaviy yondashuv, tendensiya

ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕТОДИКИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ ИЗ НЕПОЛНЫХ СЕМЕЙ

Муратова Нозима Хабибуллаевна,
Научно-исследовательский институт семьи и женщин

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы развития психологического состояния ребенка, достигшего совершеннолетия в неполной семье с помощью педагогических методов, с которыми он сталкивается при вхождении в социальную среду. Также проанализировано участие в образовательном учреждении детей, родители которых разведены.

Ключевые слова. Неполная семья, образовательное учреждение, педагогико-психологические методы, современный подход, тенденция

EFFECTIVENESS OF THE METHODOLOGY OF PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN IN NON-FAMILIES

Muratova Nozima Habibullaevna,
Scientific Research institute of family and women

Abstract. The article deals with the problems faced in the development of the psychological state of an adult child in a dysfunctional family with the help of pedagogical methods, access to the social environment. Also, the participation of children whose parents divorced in an educational institution was analyzed.

Key words. Non-Working Family, Educational Institution, pedagogical-psychological methods, modern approach, trend

Kirish. Noto'liq oilalar farzandlarini samarali pedagogik qo'llab-quvvatlash muammosiga echim izlash shuni ko'rsatdiki, olimlarning ishlari jamoada farzandlarni qo'llab-quvvatlash va himoya qilish masalalariga bag'ishlangan. Biroq ajrashgan ota-onalar bilan o'zaro munosabatlar, ularning o'qituvchilar tomonidan maslahatlari, shuningdek, ta'lim muassasalarida noto'liq oilalarning farzandlarining ijtimoiylashuvini pedagogik qo'llab-quvvatlash masalalari alohida masala sifatida etarlicha ta'kidlanmagan.

Qisman, buning sababi shundaki, hozirgi vaziyat ko'pgina ta'lim muassasalarida oilalar bilan o'zaro munosabatlar ma'muriyat, o'qituvchilar, psixologlar va boshqalardan, ota-onalar yig'ilishlarida olinadigan va ko'pincha o'z mazmunida rasmiylashtiriladigan dolzarb ma'lumotlarning minimal darajasiga tushirildi. Ota-onalarning maqsadli izchil pedagogik ta'limiga kamroq e'tibor berila boshlandi. Buning sababi, ko'pgina ota-onalar frontal ta'limga muhtoj emaslar. Ijtimoiy sharoitlarning o'zgarishi – bolalar sonining kamayishi va ota-onalarning jiddiyroq ta'lim olishi oilaning ta'lim imkoniyatlarini oshirdi, bola va ota-ona muloqotining nisbati yuqori bo'ldi (V. Vershinin, 2005).

Shu munosabat bilan o'qituvchilar ota-onalarning o'z imkoniyatlari to'g'risida xabardorligini targ'ib qila boshladilar, ularni oilaviy didaktika yordamida farzandlarining

maktabdagi ta'lim va tarbiyaviy bo'shliqlarini qoplashga topshirdilar, bu esa ota-onalarning kasbiy va pedagogik faoliyatning boshlang'ich tajribasini olishiga yordam berdi. Astasekin, ularga qo'yiladigan talablarni tushunishga majbur bo'lgan ota-onalar tobora ko'proq pedagogik ishlarning hammualliflariga aylana boshladilar. Natijada, oilalar o'zlarining pedagogik mahoratiga ishonchni qozondilar va oilalar va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning samaradorligi pasaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy oilalarning rivojlanishida yangi tendensiyalar paydo bo'ldi. Bolalarni mustaqil tarbiyalashda faol ishtirok eta boshlagan otalarning ta'limga bo'lgan ishonchi ortdi. Ajrashgan yoki alohida yashaydigan ota-onalarning ta'limdagi ishtiroki ta'lim beruvchi ota-ona bilan ziddiyatli munosabatlar bilan murakkablashgan qismi ajratilgan va ortib bormoqda. Bunday sharoitda alohida yashaydigan ba'zi ota-onalar uchun ta'lim muassasalari o'z farzandlari bilan muloqot qilishlari va ularni tarbiyalashda ishtirok etishlari mumkin bo'lgan yagona joyga aylandi. Aksincha, ular o'qituvchilar bilan ko'proq muloqot qilishga intila boshladilar va maslahatchi va vositachi sifatida ulardan yordam so'ray boshladilar.

Pedagogik qo'llab-quvvatlash bo'yicha asosiy konseptual qoidalar O.S. Gazman (1996) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u konseptsiyani bolalarga jismoniy va ruhiy salomatlik, ijtimoiy va iqtisodiy holat, muvaffaqiyatli o'rganish va muloqot bilan bog'liq individual muammolarni hal qilishda profilaktik va tezkor yordam berish g'oyasiga asoslagan. Qo'llab-quvvatlash tushunchasining semantik va pedagogik ma'nosi shundaki, ular allaqachon mavjud bo'lgan narsalarni qo'llab-quvvatlaydi va yordam beradi, ammo daraja etarli emas.

Pedagogik qo'llab-quvvatlash predmeti farzandlarning o'z "men"ini shakllantirishga va mustaqil ravishda ta'lim, o'z-o'zini tarbiyalash, muloqot qilish va sog'lom turmush tarzida kerakli natijalarga erishishga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni engib o'tish jarayonidir. Pedagogik qo'llab-quvvatlash ijtimoiylashuv bilan bevosita bog'liqdir, chunki u farzandlarning ichki holatini ularning harakatlari bilan muvozanatlash va ularni ijtimoiy muhit talablari bilan bog'lash imkonini beradi. U farzandlarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilgan, bu ularning o'z-o'zini rivojlanishini rag'batlantiradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, agar o'qituvchi "qo'llab-quvvatlovchi pozitsiyani" egallasa, pedagogik faoliyat mazmunini aniqlay olsa va loyihalashtira olsa, maxsus vositalarga ega bo'lsa va pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatini aniqlay olsa, pedagogik yordamni muvaffaqiyatli amalga oshirish mumkin.

Noto'liq oilalardan bo'lgan farzandlarning ta'lim hayotida ijtimoiylashuvi uchun pedagogik qo'llab-quvvatlashning aniq tavsiyalari va vositalarini izlash shuni ko'rsatdiki, ular tabiatda umumlashtirilgan va ko'pincha farzandlarning izolyatsiya, tashvish, simbiotik munosabatlar, nevrotik salomatlik buzilishi kabi sharoitlari to'g'risida ogohlantirish shaklida taqdim etiladi. Tavsiyalar, shuningdek, umuman pedagogik qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalardan kam farq qiladi.

Adabiyotlarni tahlil qilish bizga O.S. Gazman tomonidan taklif qilingan pedagogik qo'llab-quvvatlashning to'rtta taktikasini aniqlashga imkon berdi: "himoya", "yordam", "ko'mak" va «o'zaro ta'sir». Taktikaning nomlari vazifaga qarab pedagogik qo'llab-quvvatlash ma'nosini aks ettiradi. Vaziyatni hal qilishda, O.S. Gazmanning so'zlariga ko'ra, o'qituvchi yangi vazifalar va imkoniyatlarni ochadigan o'zgaruvchan muhitga rioya qilgan holda taktikalardan birini qo'llaydi yoki bir nechtasini birlashtiradi.

Keyinchalik, O.S. Gazman, N.H. Mixaylova va S. M. Yusfin kabi olimlar o'qituvchilarga bolalarning muammoli holatini hal qilishda, vaziyatning rivojlanishidan so'ng, juftliklardan birini ishlatishni taklif qilishadi. Taktikadan foydalanish qobiliyati ularga moslashuvchan va harakatchan bo'lishga, muayyan vaziyatlarda o'quvchilarni qo'llab-quvvatlashga imkon beradi, shu bilan birga uni iloji boricha tarbiyaviy qiladi.

"Himoya" taktikasining sharti: o'quvchi vaziyatlarning qurboni bo'lib qolmasligi kerak. O'qituvchi "himoya" taktikasidan foydalanib, o'quvchini uning faoliyati va rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan salbiy holatlardan himoya qiladi, salbiy holatlarni yumshatadi, ularda qo'rquvdan xalos bo'lish qobiliyatini rivojlantiradi.

"Yordam" taktikasining sharti: agar o'quvchi o'z muammosini hal qilishda faol bo'lsa, o'zi

uchun ko'p ish qilishi mumkin va siz unga bunga ishonch hosil qilishda yordam berishingiz kerak. Pedagogik yordamni tashkil etish usuli sifatida "ko'mak" va "o'zaro ta'sir" taktikasiga o'tishda o'quvchi o'z faolligini ko'rsatgan, "vaziyat qurboni" bo'lmagan, u juda barqaror hissiy holatga ega bo'lgan.

"Ko'mak" taktikasining sharti: tanlash uchun obyektiv imkoniyatga ega bo'lgan o'quvchi tanlov mavzusiga aylanishi kerak. O'qituvchi unga noma'lum qo'rquvni engishga yordam beradi, maqsadli ravishda tanlov qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi, tajribani kengaytirishga yordam beradi.

"O'zaro ta'sir" taktikasining sharti: shartnoma erkinlik va mas'uliyat sinovidir. O'qituvchi shartnomadan turli xil shartnomaviy o'zaro ta'sirlarni o'z ichiga olgan maxsus texnologiya sifatida foydalanadi (o'quvchi shartlari, o'qituvchi shartlari bo'yicha shartnoma, murosa va hamkorlik).

"Ko'mak" va "o'zaro ta'sir" taktikasidan foydalanish sharti talabning barqaror hissiy holatiga ega bo'lgan va uning o'zini o'zi qadrlashi kam baholanmagan holatlardir. Taktikani ekstremal sharoitlarda qo'llash mumkin emas. Agar o'quvchining muammosi keskin va tez rivojlanayotgan bo'lsa va o'qituvchi uni ta'lim holatiga joylashtirishga vaqt topolmasa, u holda o'qituvchi "himoya" taktikasiga qaytishi va o'quvchiga o'z muammosiga nisbatan mustaqil harakat qilishni o'rganishga yordam berishi kerak.

Ushbu tadqiqot obyekti ota-onalari bir-biri bilan ziddiyatda bo'lgan va oilaviy vaziyat ko'pincha yaxshilanish tendensiyasiga ega bo'lmagan noto'liq oilalarning farzandlar bo'lganligi sababli, bu holat o'ta og'ir sanaladi. Ta'lim muassasasi sharoitida u noto'liq oilalardagi farzandlarning faoliyati disfunktsional hissiy holat bilan cheklanishida namoyon bo'lishi mumkin.

Bunday oilaviy muammo uzoq vaqt davom etishi va ularning rivojlanish muhitiga o'tishi mumkin. Bunday sharoitda o'qituvchining vazifasi noto'liq oilalarning yosh o'quvchilariga pedagogik yordam ko'rsatishdan iborat bo'lib, bu ularga o'rganish qobiliyatini saqlab qolish va muvaffaqiyatli muloqot qilish imkoniyatini yo'qotmaslik imkonini beradi.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlashimiz mumkinki, noto'liq oilalarning ko'pligiga va ularning o'ziga xos qiyinchiliklariga qaramasdan, zamonaviy pedagogikada farzandlarni yolg'izlikdan ijtimoiylashtirish uchun pedagogik yordam vositalari mavjud emas. Ko'rinib turibdiki, bu, bir tomondan, to'liq va noto'liq oilalarning ijtimoiy tengligi, ikkinchi tomondan, to'liq va noto'liq oilalarga nisbatan kamsitish qo'rquvi bilan bog'liq.

Model tushunchasi modellashtirish natijasini nazarda tutadi va ko'rib chiqilayotgan jarayonning analitik va grafik tavsifidir, ya'ni: diagramma shaklida sun'iy ravishda yaratilgan obyekt, ushbu obyekt elementlari o'rtasidagi tuzilish, xususiyatlar, munosabatlarni oddiy shaklda aks ettiradi; aqliy tasavvur qilingan yoki moddiy jihatdan amalga oshirilgan tizim bu o'rganish obyektini aks ettiradi yoki takrorlaydi va uni almashtirishga qodir, shunda uni o'rganish ushbu obyekt haqida yangi ma'lumot beradi. Pedagogikada modellarning umumiy qabul qilingan tasnifi uchta yo'nalishni o'z ichiga oladi:

- jismoniy (asl nusxaga o'xshash tabiatga ega);
- moddiy-matematik (fizik tabiati prototipdan farq qiladi, ammo asl nusxaning matematik tavsifi mumkin);

- mantiqiy-semiotik (maxsus belgilar, ramzlar va tarkibiy sxemalar yordamida qurilgan).

Nomlangan model yo'nalishlari o'rtasida qat'iy chegaralar mavjud emas. Pedagogik modellar asosan ikkinchi va uchinchi guruhlarga kiritilgan. Mantiqiy-semiotik yo'nalish ushbu tadqiqotga to'liq mos keladi.

Shu munosabat bilan o'qituvchilar ota-onalarning o'z imkoniyatlari to'g'risida xabardorligini targ'ib qila boshladilar, ularni oilaviy didaktika yordamida farzandlarining maktabdagi ta'lim va tarbiyaviy bo'shliqlarini qoplashga topshirdilar, bu esa ota-onalarning kasbiy va pedagogik faoliyatning boshlang'ich tajribasini olishiga yordam berdi. Astasekin, ularga qo'yiladigan talablarni tushunishga majbur bo'lgan ota-onalar tobora ko'proq pedagogik ishlarning hammualliflariga aylana boshladilar. Natijada, oilalar o'zlarining pedagogik mahoratiga ishonchni qozondilar va oilalar va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro

munosabatlarning samaradorligi pasaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy oilalarning rivojlanishida yangi tendensiyalar paydo bo'ldi. Bolalarni mustaqil tarbiyalashda faol ishtirok eta boshlagan otalarning ta'limga bo'lgan ishonchi ortdi. Ajrashgan yoki alohida yashaydigan ota-onalarning ta'limdagi ishtiroki ta'lim beruvchi ota-ona bilan ziddiyatli munosabatlar bilan murakkablashgan qismi ajratilgan va ortib bormoqda. Bunday sharoitda alohida yashaydigan ba'zi ota-onalar uchun ta'lim muassasalari o'z farzandlari bilan muloqot qilishlari va ularni tarbiyalashda ishtirok etishlari mumkin bo'lgan yagona joyga aylandi. Aksincha, ular o'qituvchilar bilan ko'proq muloqot qilishga intila boshladilar va maslahatchi va vositachi sifatida ulardan yordam so'ray boshladilar.

Biz ko'rib turgan ta'lim faoliyatining asosiy turlari – bu farzandlar tomonidan ijtimoiy rollarning rivojlanishiga muvofiq tarbiyaviy ta'sirni ta'kidlaydigan, pedagogik qo'llab-quvvatlash vositalariga ega bo'lgan o'qituvchining faoliyati: “yordam-o'zaro ta'sir-ko'mak” taktikasini, “Oilani tarbiyalash” sinfdan tashqari kompensatsion kompleks dasturini amalga oshiradi, sinf o'quvchilari va ularning ota-onalarini qamrab olgan holda, yillik bayramlar doirasi bilan bog'liq ijtimoiy tajriba holatlarini tashkil qiladi.

Bu pedagogik hamjamiyat ichidagi ta'lim muassasasida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan noto'liq oilalarning farzandlarini ijtimoiylashtirish uchun pedagogik qo'llab-quvvatlash sohasida o'qituvchilarning qo'shimcha kasbiy tayyorgarligini talab qiladi. Bu kelajakdagi oila a'zolarining ta'lim yo'nalishini alohida tarkibiy qismida ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

Sinfni maktab miqyosidagi ta'lim tizimining birligi va sinfdoshlarni tarbiyalashning alohida ajralmas tizimi sifatida ko'rib chiqish bizga quyidagi faoliyat turlarini aniqlashga imkon berdi: darsdan tashqari tarixiy tadqiqotlar, kognitiv, oilaviy yo'naltirilgan, bo'sh vaqt, harbiy-vatanparvarlik, sport-rolli va ma'rifatparvar.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar va tanlangan bayramlarning mazmuni madaniy vositalar, xalq pedagogikasi tajribasi va tamoyillaridan foydalanishni talab qiladi va oilaga yo'naltirilgan yo'nalishga ega. Strukturalash dasturning ayrim faoliyatining ta'lim muassasasi faoliyati bilan bog'liqligini va o'zaro bog'liqligini ta'minlaydi.

Strukturalash natijasida ta'lim muassasasining o'quv faoliyatining fazoviy-vaqtinchalik tuzilishida modelning namoyon bo'lish sohalari (joyi) aniqlandi (2-jadval). Jadvalda ta'lim yo'nalishlari bilan ta'lim faoliyati turlari ushbu dissertatsiya tadqiqotlari g'oyasiga muvofiq qanday ochib berilganligi ko'rsatilgan bo'lib, u noto'liq oilalarning farzandlarini ijtimoiylashtirish uchun pedagogik yordam o'qituvchilar tomonidan xalq pedagogikasi va madaniyati yordamida ta'minlanishi mumkin degan fikrga asoslanadi.

Ta'lim jarayonining tamoyillari quyidagilar edi:

- Tabiiylik – farzandlarning yoshga bog'liq rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlashni nazarda tutadi;
- Subyektivlik – shaxsning yaxlit rivojlanishiga yo'naltirishni, o'z taqdirini o'zi belgilashni, o'zini takomillashtirishni, ijodkorlikni rag'batlantirishni talab qiladi;
- Madaniy muvofiqlik – madaniyat qadriyatlarini va me'yorlariga asoslangan ish tizimini yaratishni, o'quvchilarning o'z oilasi tarixiga bo'lgan qiziqishini va hurmatini shakllantirishni, uning an'analari, xalq pedagogikasi va madaniyatining tarixiy merosi;
- Ochiqlik – bu ta'lim subyektlari o'rtasida erkin ochiq muloqotni tashkil etish, ularning o'zaro munosabati, samarali hamkorligini anglatadi;
- Gumanistik yo'nalish – o'quvchiga, oilaga, ijobiy tomonga ishonish, qadriyatlarga asoslangan va shaxsga yo'naltirilgan munosabat asosida amalga oshiriladi;
- Differentsiatsiya – noto'liq oilalardagi farzandlarning aqliy, jismoniy, axloqiy rivojlanishining individual xususiyatlarini, ularning tashqi ogohlantirishlarga javobini tarbiyalashda hisobga olishni o'z ichiga oladi.

Pedagogik jarayon uchun shartlar quyidagilar edi: o'qituvchilarning yuqori malakasi, pedagogik qo'llab-quvvatlash vositalariga ega bo'lish, qo'llab-quvvatlovchi pozitsiya, sezgirlik, mutanosiblik hissi, oilaviy qadriyatlarga murojaat qilishda pedagogik xushmuomalalik va axloq qoidalariga rioya qilish.

Modelning mazmunli va texnologik komponenti noto'liq oilalardan farzandlarning

ijtimoiylashuviga hissa qo'shadigan asosiy ish yo'nalishlari va turlarini ochib beradi. Bular o'qituvchilar bilan ishlash (malaka oshirish), farzandlar bilan ishlash ("oilaparvar odamni tarbiyalash" keng qamrovli darsdan tashqari dasturini o'tkazish) va ota-onalar bilan ishlash (pedagogik ta'lim va maslahat) kabilardan iborat.

O'qituvchilarning malakasini oshirish yoki kasbiy madaniyati pedagogik hamjamiyat doirasida seminarlarda noto'liq oilalardan farzandlarni ijtimoiylashtirish uchun shaxsiy pedagogik yordam ko'rsatish tajribasini xabardor qilish, o'qitish va doimiy muhokama qilish orqali amalga oshiriladi.

O'qituvchilarning faoliyati:

1. Strategik intilish – tizimni tashkil etuvchi omil bu kelajakdagi oilaparvar odamni xalq pedagogikasi va madaniyati orqali tarbiyalash.

2. Rejalashtirish – taqvim rejalashtirish "oilaparvar odamni tarbiyalash" kompleks dasturini amalga oshirish uchun ishlatiladi.

3. Ta'lim yo'nalishining murakkabligiga fanlarni (farzandlar, o'qituvchilar va ota-onalar) va shakllarni (guruh va individual), farzandlar uchun jozibali dastur usullari va vositalarini (tadbirlar, munozaralar, rolli o'yinlar, ijodiy ishlar) birlashtirish orqali erishiladi.

4. Pedagogik yordamdan foydalanish – pedagogik qo'llab-quvvatlashning barcha vositalari ikki guruhga bo'linadi: birinchisi, barcha farzandlarga umumiy pedagogik yordam beradi va xayrixohlik, o'zaro tushunish va hamkorlikning hissiy fonini yaratadi, ikkinchisi, taktika va tavsiyalar, ishlab chiqish va takomillashtirishni talab qiladi va o'qituvchilarning qo'shimcha tayyorgarligini o'z ichiga oladi.

Yuqorida muhokama qilingan pedagogik qo'llab-quvvatlash taktikasini o'qituvchi foydalanishi mumkin bo'lgan "yordam-o'zaro ta'sir-ko'mak"ning uch bosqichli taktikasiga o'zgartirish maqsadga muvofiq va mumkin bo'lib tuyuladi. "Yordam" bosqichida harakat qilishni boshlash uchun o'qituvchi o'quvchi tashqaridan nimadan (yoki kimdan) qo'rqishini, o'zida nimadan qo'rqishini tushunishi kerak. Agar o'qituvchi ilgari turli vaziyatlarda uning xatti-harakatlariga e'tibor bergan bo'lsa, o'quvchining qiyinchiliklarini tashxislash obyektiv bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Колесникова, И.А. Основы педагогической культуры педагога / И.А. Колесникова. - СПб. : Изд. «Дрофа», 2003. - 285 с.

2. Колеченко, А.К. Психология и технологии воспитания. Монография / А.К. Колеченко,- СПб. : КАРО, 2006 - 416 с.

3. Кон, И.С. Ребенок и общество: (Историко-этнографическая перспектива) / И.С. Кон,- М. : «Наука», 1988. - 270 с.

4. Корчак, Я. Как любить ребенка / пер. с пол. К.Э. Сенкевич / Я Корчак. - Калининград : ОГУП Кн. Изд-во, 2000. - 367 с.

5. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования / Н.В. Кузьмина. - М. : Народное образование, 2002. - 208с.